

TÜRKİYE'DE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERİN İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ (1980-2013)

EFFECTIVENESS OF ECONOMIC CRISIS OCCURRED IN TURKEY ON EMPLOYMENT (1980- 2013)

Yavuz ALTAŞLI*, Murşit İŞİK**

* Yüksek Lisans Öğr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD., yavuzaltasli@gmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Isparta, Türkiye, mursitisik@sdu.edu.tr

ÖZ

Krizler ekonomik, teknolojik, siyasi ve sosyokültürel gibi çok değişik alanlarda meydana gelebilmektedir. Kriz süreçleri tehlikeli bir zaman dilimi olmasına rağmen bazı durumlarda ise fırsat haline gelebilmektedir. Kriz dönemlerinde alınan tedbirler ve uygulanan istikrar politikaları ülke için bir dönüm noktası olabilmektedir.

Türkiye ekonomisinin son 36 yılda yaşamış olduğu krizler hem uygulanan politikalar sonucu hem de piyasaların kırılğan yapısından kaynaklanan krizlerdir. Kriz süreçlerinde piyasadaki öncü göstergelerin iyi yorumlanamaması ve ekonomide dışa bağımlılık ülke ekonomisinin kriz yaşamasının sebeplerindedir.

Çalışma kapsamında ele alınan 1982 bankerler krizi, 1994, 2000 – 2001 ve son olarak 2008 küresel ekonomik kriz çerçevesinde ülkemizin aldığı önlem paketleri, imzalanan stand – by antlaşmaları, uygulanan istikrar programları ve bu krizlerin istihdama etkileri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kriz, Banka Krizleri, Döviz Krizleri, Küresel Ekonomik Kriz*

Jel Kodları: *G01, G21, F31*

ABSTRACT

Crisis can occur in many fields such as economical, technological, political and socio-cultural. Although crisis period is a dangerous time period it can be an opportunity in some cases. The precautions and applied stability policy that has been taken in crisis period can be a turning point for a country.

The crises which have occurred in Turkey for 36 years are because of both applied policy and brittle structure of markets. Not interpreting of leading indicators in the market well and external dependence on the economy in the period of crisis are the cause of the crisis of the country's economy

In the work the precautionary packages that our country took during 1982 banker crisis, 1994, 2000-2001 and the last 2008 global crisis, signed stand-by treaties, applied stability policy and the effect of the crisis on employment are examined in details.

Keywords: *Crisis, Bank Crisis, Foreign Currency Crisis, Global Economical Crisis*

Jel Codes: *G01, G21, F31*

1. GİRİŞ

İktisadi hayatta tahmin edilemeyen veya önceden bilinmeyen bir anda ortaya çıkan ve ekonominin işleyişini aksatan ekonomik krizler ile ilgili pek çok tanım bulunmaktadır. Ekonomik krizler üzerine yapılan çalışmalar, yorumlar ve tartışmalar halen devam etmektedir. Meydana gelen ekonomik krizler hem ulusal hem de uluslararası arenada tehditler doğurmakta ve aynı zamanda da fırsatlar içermektedir. Her hükümetin kriz sonrası dönemlerde politikalar üreterek veya önlem paketleri açıklayarak kriz sorununu çözmeye çalışmışlardır. Uygulanan politikaların, önlemlerin amacı kriz sorunsalını sonlandırarak ekonominin tekrardan refaha ulaştırılması amaçlanmaktadır.

Makroekonomik çerçevede üretim faktörlerinin içerisinde yer alan emek faktörü kriz dönemlerinde en çok etkilenen kesimdir. Ekonomilerde istenilen durumun tam istihdam olmasına rağmen bu durumun gerçekleşmesi oldukça zordur. Kriz dönemlerinde genel anlamda hükümetler ekonominin refaha ulaşması için çabalarken aynı zamanda istihdam problemini de çözmeye çalışmaktadır. Bu sebeptir ki gelişmekte olan ülkelerde ve gelişmiş ülkelerde istihdam, ülkelerin ortan sorunu hale gelmiştir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde ekonomik kriz kavramının tanımı, kriz çeşitleri, kriz modelleri ve işsizlik türleri incelenmiştir. İkinci bölümde 1970’li yıllardan itibaren yaşanan ekonomik olaylar, 1973 - 1978 petrol krizleri, Mart 1978 istikrar paketi, 24 Ocak 1980 kararları, 1982 bankerler krizi, 1994 ekonomik krizi, 1999 istikrar paketi, Kasım 2000 Şubat 2001 krizleri, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 2008 ekonomik krizlerin oluşum nedenleri, sonuçları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise yaşanan ekonomik krizlerin istihdama etkileri, kriz dönemlerindeki işsizlik oranları ve istihdam oranları incelenmiş ve istatistiki verileri ile desteklenmiştir.

2. KRİZ ve EKONOMİK KRİZ KAVRAMI

Kriz sözcüğü Yunanca kökenli olup “krisis” sözcüğünden gelmektedir ve karar verme anlamındadır. Türk Dil Kurumu (TDK) krizi “bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran” olarak tanımlamaktadır. Ekonomi alanında ise kriz sözcüğüne “çöküntü” karşılığını önermektedir. Ekonomide görülen krizlerin, ülkelerin yalnızca ekonomik yapısına değil aynı zamanda toplumsal yapısına da zarar verdiği göz önüne alındığında, TDK’ nın krizi açıklamak için kullandığı çöküntü sözcüğü, buhrandan çok daha anlamlı ve etkileyici olmaktadır (Kaykusuz, 2014: 1 – 2).

İnsanlar, aileler, toplumlar, işletmeler, ülkeler dünyanın bir parçası olan herkes veya her kurumun yaşamını ve varlığını sürdürürken belli dönemlerde belli zorluklar ile mücadele etme durumunda kalabilir. Bu sebepten dolayı kriz kavramı disiplinler arası farklı açıdan ele alınabilir. Örneğin kriz tıp biliminde bir hastalığı, psikolojide kişisel gelişim sürecinin kötüye gitmesi, iktisat biliminde çöküntüyü temsil eder.

Kriz olgusunun genel bir açıklamasını yapmak sosyal bilimciler açısından pek olanaklı değildir. Yaşanılan olayların kriz olarak adlandırılabilmesi için içinde bulunulan durumlara ve olgulara göre kişiden kişiye göre değişmektedir. Krizin özellikleri ve temel öğelerinin bilinmesi kriz kavramı olarak adlandırabilmek için bilinmesinde yarar olan etkenlerdendir (Turgut, 2007: 35)

Ekonomik krizler; bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz, para ve sermaye piyasalarında, bankacılık sektöründe kabul edilebilir bir değişim sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir (Kibritçioğlu, 2001: 174).

Bir başka tanımda ise kriz, ekonominin dengeli bir durumdan dengesiz bir duruma veya istikrarlı bir durumdan istikrarsız bir

duruma dönüşmesi olarak belirtilebilir (Kibritçioğlu, 2001: 174).

2.1. Ekonomik Krizlerin Nedenleri ve Oluşumu

Ekonomik krizlerin sebeplerini ortaya koyabilmek için yaşadığımız ekonomik krizlerinin ortak payda da krizlere sebep olan eylemleri ayrıntılı incelememizde fayda vardır. Bu sebeple ekonomilerde görülmüş krizlerin nedenleri, sonuçları ve istatistik veriler krizlerin sebeplerini sıralamamızda bize yardımcı olacaktır. Son zamanlar da yaşanan krizlerin benzer nedenleri incelendiğinde ya döviz rezervi ya da döviz üzerinden yapılan sermaye hareketleri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan piyasalarda görülen krizler aynı anda ilişkide olduğu diğer ekonomileri de etki ettiği için görülen bu krizler domino etkisi yaratmaktadır. Yakın tarihimizde yaşanan 2008 küresel ekonomik krizi buna duruma örnek olarak verilebilir. Türkiye’de yaşanmış krizler incelendiğinde krizlere sebep olan etkenleri aşağıda sıralanmıştır (Uygur, 2001: 18):

- GSYİH / Cari açık
- Döviz rezervi / Cari açık
- Döviz rezervi / Kısa vadeli dış borç
- Döviz rezervi / Banka kredisi
- Döviz rezervi / Bankacılık kesimi açık pozisyonu
- İhracat / Toplam veya kısa vadeli dış borç
- Yerli paranın değer kazanması
- Döviz rezervi / M2
- Kısa vadeli iç faizde dalgalanma
- Sermaye hareketinde dalgalanma (Volatilité)

Ülkemizde yaşadığımız ekonomik krizlerde yabancı kısa vadeli fonların ülkeyi süratle terk etmeye başlaması sonucunda döviz kurunda, faiz oranlarında ve enflasyon oranında ani yükselmelerle finans piyasalarında başlamakta ve kısa sürede üretim ve yatırım düzeyinde azalmalar görüldüğü gibi reel sektör etkileri de görülmektedir. Ayrıca yaşanan ekonomik krizler o ülkenin ticarete, sanayide yakın

ilişkilerde bulunduğu diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bu ülkelerde kendilerine yönelik gelen tehditleri savunma amaçlı gösterdikleri politikalar ile krizin ilk ortaya çıktığı ülkede ihracat daralması, uluslararası piyasada artan tedirginlik gibi yollarla mevcut olumsuzlukları daha da artırıcı yönde etkili olmaktadır. Krizin meydana getirdiği etkiler ilerleyen zamanlarda işgücü piyasalarına eğitim sosyal yardım ve sağlık kalemlerindeki kısıtlamalar bütçe kalemlerini etkileyerek yoksulluk ve gelir dağılımı parametrelerini etkilemektedir (Koyuncu ve Şenses, 2004: 3).

3. TÜRKİYE’DE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERİN ANALİZİ

Türkiye ekonomisini iki dönemde incelemekte fayda olacaktır 1980 öncesi ve sonrası dönemler. 1980 yılına kadar olan dönemde dışa kapalı bir ekonomi politikası izlenirken, 1980 sonrasında ise dışa açılma süreci başlamış ve ekonomi serbest piyasa ekonomisine bırakılmıştır.

3.1. 1970- 1980 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisi

1970’li yıllara girilirken dünya ekonomisi 1950 yıllardan çok daha farklı bir ekonomik halindedir. Dünya da birinci petrol krizleri yaşanırken Türkiye’ de serbestleşme süreci başlamıştır. Dünya petrol bunalımı ortaya çıkmışken Türkiye gibi sanayi sektörü ile gelişmeye çalışmakta olan, gelişmekte olan ülkeleri derinden sarsmıştır. Türkiye’ de ihracat yetersiz kalmış ve ithalata ağırlık verilmiş bu yüzdende dış borç seviyesi çok artmıştır. (Kazgan, 2013: 192-193).

1970’li yıllarda Türkiye ekonomisi bir yandan dünyada gelişen olayların etkisinde kalmış diğer yandan ise ülke içindeki ekonomik çöküntünün sıkıntılarını büyük ölçüde yaşamıştır. Bunun sonucunda ülke içerisinde ki ekonomik buhranın etkileri enflasyonu % 100’ün üzerine çıkarmış, ekonomide büyüme haddi sınırlara gelmiş, birinci petrol krizi dünyadaki üretim maliyetlerini artırdığı için ithal malların fiyatları önemli ölçüde artmıştır. Bu durumdan dolayı ithal mallarının fiyatlarının

artması ülkeden döviz çıkışı artırılmış, döviz dar boğazlığına ülkeyi sevk etmiş ekonomide durgunluk yaratmıştır. Döviz rezervlerinde kaynaklanan azalmadan dolayı dış borç dengesini sıkıntıya düşürmüş Türkiye'nin dış kredi sağlamada Dünyadaki ekonomik itibarı azalmıştır. Diğer yandan ülke içerisinde yaşanan siyasi gelişmelerde ekonomiye zarar vermiştir. Bunların sonucunda gelir dağılımında adaletsizlikler artmış toplumun önemli bir bölümünün ekonomik ve sosyal refah düzeyini düşürmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2000: 182-191).

3.2. 1973 ve 1979 Petrol Krizleri

1973 yılının Ekim ayında OAPEC'in Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı ülkelere karşı petrol ambargosu uygulamış bunun sonucunda petrol krizi ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda petrol fiyatları hızlı bir yükselişe geçmiş üretimi sanayiye dayalı, kapitalist sistemde yer alan ülkeler ekonomik krize girmiştir. Türkiye'nin de sanayileşmesi için petrol kullanımı kaçınılmaz bir durumu fakat petrol fiyatlarının artması Türkiye'yi büyük ölçüde etkilememiştir. 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı çerçevesinde ABD'nin Türkiye'ye karşı uyguladığı askeri ambargo ve Avrupa ülkelerinin ambargosu Türkiye'nin ekonomik durumunun daha da kötüye gitmesine neden olmuştur. İran şahınlığının sona ermesi ve rejim değişikliği ile ardından İran – Irak savaşının patlak vermesi petrol fiyatlarını 1978 – 1981 yılları arasında 14 dolardan 35 dolara yükselmiştir. Petrol fiyatlarının aşırı ölçüde artmasıyla faiz oranları yükselmiş Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler borçlarının maliyetinin artmasından dolayı ödeyemez hale gelmiştir. Bu sebeplerden dolayı yaşanan likidite darlığını aşmak için Ecevit Hükümeti 1 Mart 1978 tarihinde bir istikrar programı açıklamıştır (Kaykusuz, 2014: 259-263).

Fakat bu program IMF'yi tatmin etmedi ve yaklaşık olarak bir yıl görüşmeleri durdurdular. Bu program çerçevesinde bazı önlemler alınmıştır. Kısa vadeli borçların bir kısmı uzun vadeli devlet borçlarına yani

konsolidasyona dönüştürüldüyse de, hem dünyayı saran petrol krizi hem de ülke içindeki istikrarsızlıklar bu politikaların devam ettirilmesini engelledi (Yay, 2002: 2).

3.3. 24 Ocak 1980 Kararları

1980'li yıllara girildiğinde ekonomik değerler enflasyon haddi % 107, işsizlik oranı % 15, cari işlemler açığı 3 milyar dolar, dış borç tutarı 14 milyar dolar civarındaydı. Bu belirtiler ülke ekonomisinin bir hayli zor durumda olduğunu göstermektedir (Şahin, 2002: 192). Ülkenin dış borçları, ekonomideki olumsuz göstergeler sanayileşme sürecinin devam etmesi için gereken dövizin dışarıdan borçlanarak sağlanmasının imkanı oldukça zordu. Bu durumda ekonominin işleyişi için gerekli bazı ekonomik politikaların uygulamaya konulması zorunlu hale gelmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2000: 192).

Türkiye 1979 Kasım ayında iktidara gelen Süleyman Demirel Hükümeti, IMF'nin dayattığı ekonominin liberalleşmesi yani serbestleşmesi ithal ikameci sanayi stratejilerinin çözüm üretmediği ve sistemin tıkanıp gördüğü görmüştür. Bu yüzden istikrar sağlama programı (1980 kararları) 24 Ocak 1980 tarihinde yayınlanmıştır. Bu istikrar programı ile Dünya ekonomileriyle bütünleşme sürecine girilerek ihracata yönelik sanayi politikaları öncelikli hale getirilmiştir. Devletin piyasalar üzerindeki eli azalmış ekonomi piyasa mekanizmasına bırakılmıştır (Tuncer, 2002: 31).

Türkiye 1980 senesinden beri IMF / Dünya Bankası (DB) imzalı programlarla kalkınmaya çalışmaktadır. 1980 – 1985 yılları arasındaki beş yıllık süreçte, IMF ile yapılan stand – by anlaşması ile Dünya Bankasının düzenlemelerini uygulamıştır. Bundan sonra ki düzenlemelerde 1980 – 2008 yılları arasında 28 yılda 17 yıl direkt IMF / DB denetiminde, geri kalan 11 yıl ise yine bu kuruluşların gözetiminde ekonomi programlarını uygulamıştır. Türkiye ekonomisinde ki değişim 24 Ocak 1980 kararları ile başlamıştır (Soral, 2009: 36-37).

24 Ocak 1980 İstikrar Programı fiyat politikası, faiz politikası, döviz kuru

politikası, dış ticaret ile ilgili politikalar, yabancı sermayeye yönelik politikalar, sıkı para politikası, KİT politikası gibi tedbirler ve içeriklerinde bazı kararlar alınmıştır.

24 Ocak 1980' de açıklanan istikrar programları ile Türkiye Ekonomisi dış dünya ile entegrasyonunu başlatmış ve ekonomi tamamıyla liberal hale getirilmiştir. Ekonominin dış dünyaya açılmasıyla birlikte dış dünyadan gelen herhangi bir tepkiye duyarlı hale gelmiştir. Bu durum ülke ekonomisini sıcak para akışının çıkar alanına itilmiş ve sıcak para akışlarına daha duyarlı hale getirmiştir. Bu sıcak para akışının mevcut sıkıntılar ile bütünleşerek birçok finansal krizlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Bu açıdan Türkiye her türlü ekonomik ve siyasi durumdan etkilendiği için birçok ekonomik istikrar programlarını devreye sokarak ekonomik yönden sürekli bir arayış içinde olmuştur (Karaçor ve Alptekin, 2006: 38).

24 Ocak 1980 kararları ile sıkı para politikası ile enflasyonu düşürmek, döviz gelirini artırarak ödemeler bilançosu dengesizliğini düzenlemek, tasarrufları artırarak sermaye birikimi sağlamak ve bunlara yatırımı kanalize etmek, atıl duran kapasiteleri faaliyete geçirmek, ekonomiyi dar boğazdan kurtarmak amaçlanmıştır. Ayrıca özel kesimin girişimci gücünden faydalanarak ülkede serbest piyasa ekonomisinin işlemesine imkân vermesi hedeflenmiştir (Başol, 1996: 49).

3.4. 1982 Bankerler Krizi

24 Ocak 1980 kararları ile serbest piyasa ekonomisine geçen ülkemiz, alınan bazı kararlardan biri olan faizlerin serbest bırakılması, bazı bankalar ile birlikte, bankerlerin yüksek faizli kaynak sağlamasına neden olmuştur. Bazı bankaların verdikleri faiz oranları düşük ve enflasyonun altında kalması, eksi değerler alması karşısında alternatif mali araçların yokluğu, boşluğun bankerler ile doldurulmasına neden olmuştur. Bu bankerlere karşı yeterli düzenleme ve denetime tabi tutulmamasından dolayı finansal serbestleşme durumu bankerler

krizi ile sonuçlanmıştır (Çoşkun, 2002: 66-67).

Aralık 1983'de bankalar sistemi yeniden düzenlenip denetim altına alınmıştır ve Merkez Bankası faiz hadleri denetimi ve tavan faiz hadleri konusunda yetkili kılınmıştır (Yay, 2002: 4).

3.5. 1994 Finansal Krizi

Türkiye ekonomisi temel iktisadi değişimi 1980 yılında birlikte olmakla beraber ekonomi dışa açılarak liberal politika izlenmiştir. 1990 yılında ise finansal serbestleşme politikası izlenmesi Türkiye ekonomisi için hem bir fırsat hem bir tehdit olmuştur. Bu dönemlerde kamu finansmanı açığı ve cari işlemler açığı olmak üzere kur, faiz, enflasyon, dış ticaret, iç ve dış finansman alanlarında sürekli olarak çeşitli düzeyde sıkıntılar yaşanmıştır. Ne zaman ülke ekonomisi bu sorunlu alanları yönetemeyecek hale gelmiştir o zaman Türkiye ekonomisi döviz krizi ve iktisadi krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye ekonomisi için iktisadi kalkınma sürecindeki temel zayıflıklardan olan kamu kesimi finansman açığı ve cari işlemler açığı, 1990 sonrası yaşanan finansal krizler üzerinde özellikle belirleyici rol oynamıştır (Oktar ve Dalyancı, 2010: 12).

3.6. Kasım 2000 Şubat 2001 Krizleri

Türkiye Ekonomisi yaşanan 1994 krizi sonrası önemli yol kat etmiş, alınan ekonomik tedbirler ve kararlar 1998 yılının son aylarına kadar ekonominin gelişmesini sağlamıştır. 1997 yılının sonlarına kadar kısa dönemli sermaye girişleri devam etmiş fakat yabancı sermayenin ufak bir kısmı TL cinsinden verdikleri krediler, yaptıkları plasman ve yatırımlardan oluşmuş kur riskinin önüne geçilememiştir (Yeldan, 1994: 3).

Asya ve Avrupa krizlerinin 1998 yılında gerçekleşmesi ekonomimiz derinden etkilemiştir. Krizlerin etkisiyle iç talepte daralma, büyümenin yavaşlaması ve ihracatın gerilemesiyle 1999 yılında dış borçlanmamız artmıştır (Özbilen, 2002: 174).

1999 yılı sonu itibariyle Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüklüklerin görünümü hiçte iç açıcı olmamıştır. Türkiye ekonomik açıdan küçülmüş, enflasyon oranı iyice yükselmiş, istikrar yakalanamamıştır, bütçe açıkları artmıştır, üretimde daralmalardan dolayı işsizlik seviyesinde artış görülmüştür. Yabancı paralar kriz dönemine kadar sürekli bir artış görmüştür. Yaşanan bu olumsuzluklardan dolayı hali hazırda imzalanmış olan Uluslararası Para Fonu Yakın İzleme Anlaşmasının bir uzantısı olarak, para ve kur politikası ekseninde IMF ile 16. Stand – By anlaşması imzalanmıştır (Eroğlu, 2008: 352-354).

Ancak tüm önlemlere rağmen hedeflere uygun enflasyon oranı tutturulamamıştır. TÜFE cinsinden yıllık enflasyon, Şubat 2000 itibariyle yavaş yavaş düşmeye başlamış 2000 sonu itibari ile istenilen enflasyon hedeflemesinden yaklaşık 15 puan üzerinde kalmıştır (Soral, 2009: 102-116).

İstikrar ortamı ve kur çizelgesine olan güvenin kısa dönemde gerçekleşmesi iktisadi ve otorite birimlerinin durumu algılayışları asimetric bilginin açık bir göstergesi olmuştur. Programdan sapmalar olacağı ya da bir başka deyişle başarısız olacağı aslında para kurulu sistemi yapısının ülke ekonomisine uygun olmamasından kaynaklanmıştır. Bu sistemde para arzı sistemi içselleştirilmekte olup, para politikalarını uygulama olasılığı ortadan kalkmıştır. Bu durumda Merkez Bankası'nın aşırı değerli TL ve likidite sorunu yaşayan piyasaya kayıtsız kalması neden olarak Kasım 2000 krizine zemin hazırlamıştır (Akdoğan, 2012: 197).

2000 Kasım ayına yaklaşırken Türk Lirası olması gerekenden daha fazla reel değer kazanmış, iç talep hızla yükselmiş, ihracatın azalması ithalatın artması sonucunda cari açık seviyesi yükselmiştir. Sadece kur çıpasına dayalı para politikası ile daha uzun süre gidilemeyeceği ekonomik çevrelerce fark edilmiştir. Türkiye'ye dışarıdan yatırım, kaynak girişi süratle azalmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak da likidite azalması baş göstermiştir. 2000 yılı Ekim aylarında başlayan TCMB döviz rezervlerindeki

azalma Kasım ayında hızlanmıştır (Alp, 2001: 680).

Türkiye 2000'li yılların başında krizlerin öncü göstergelerine bakıldığında göze çarpan önemli bir gelişme vardır. Yabancı fon girişlerindeki artış ve bu artışın çoğunluğunun borçlanma şeklinde olması öncü göstergelerin kriz sinyali vermesine sebep olacaktır. Bu süreç içerisinde kaynakların büyük bir çoğunluğu borçlanma şeklinde gerçekleşmiştir. Yabancı kaynaklı borçlanmanın artması eğer sterilize edilmemişse, talep artışına, enflasyonun artmasına, parasal genişlemeye neden olmaktadır. Dış borçlanmanın sürdürülmesi uygulanan kur politikası ve serbestleşme programına bağlıdır eğer bu konuda bir şüphe ortaya çıkmışsa kriz ortamına giriliyor demektir (Uygur, 2001: 17-18).

Şubat 2001 krizine kadar ki zamanda Ocak aylarında ülke ekonomisi döviz rezervlerini yükseltmiş 25 milyarın üzerine çıkarmış, 2000 Aralık ayın gecelik faiz % 199 olan İnterbank faiz oranları % 40'lara gerilemiştir. Bu tarzda olumlu gelişmeler yaşanırken 19 Şubat 2001'de başbakan ve cumhurbaşkanı arasında siyasi tartışmayla son bulmuştur. Zaten hassas olan piyasalar yaşanan bu siyasi gerginlikle alt üst olarak döviz krizi başlamıştır. Kasım krizinde TL pozisyonlarını koruyan insanların da Şubatta dövize hücum etmeleri sonucu döviz kuru üzerindeki baskı artmış, Merkez Bankası krizi izleyen iki gün boyunca rezervlerini eritmek pahasına piyasaya müdahale etmiş ancak 22 Şubat 2001 tarihinde, döviz kuru çıpasının yürürlükten kaldırıp dalgalı kura geçildiğini ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte Türkiye, bankacılık sistemi ve borçların çevrilebilirliği sorunları nedeniyle tarihindeki en önemli ekonomik ve finansal krizle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle kamu bankalarının para piyasalarında yükümlülüklerini yerine getirememesi nedeniyle ödemeler sistemi çökmüş, menkul kıymet ve para piyasaları işlemleri durmuştur (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 130).

4. TÜRKİYE'DE YAŞANAN KRİZLERİN İSTİHDAMA ETKİLERİNİN ANALİZİ

4.1. İstihdam Kavramı

İstihdamın kavram olarak neyi ifade ettiği ve kimleri kapsadığı ülkelerin istihdam düzeyini saptayan kurumları tarafından belirtilmekle birlikte, hemen her ülkede istihdam edilenler ILO'nun (Uluslararası Çalışma Örgütü) yaptığı tanım doğrultusunda değerlendirilmektedir. ILO'ya göre istihdam edilenleri, kısaca, belirli bir yaşın üzerinde olup bir hafta veya bir gün belirli bir kısa dönem boyunca ücretli olarak veya kendi hesabına çalışan kişiler oluşturmaktadır (Murat ve Eser, 2013: 97).

4.2. İstihdam ve Kriz İlişkisinin İncelenmesi

Ekonomik krizler, çöküntüler veya buhranlar hangi ad ile anılırsa alınsın bu durumun yaşanması genel olarak tüm ülke ekonomilerini makro anlamda devleti, mikro anlamda firmaları olumsuz yönde etkilemektedir. Yaşanılan bu durumun yaratmış olduğu olumsuz hava, güvensizlik, panik, ekonomik sistemin işleyişinde aksama hepsi kriz dönemlerinde meydana gelmektedir. Uluslararası veya ulusal anlamda yaşanan bu olumsuz durum makroekonomik anlamda dengelerin bozulmasına sebep olmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler yaşanan ekonomik krizlerden çabuk etkilenen kırılgan bir yapıya sahiptir bu durumda ekonomik gelişmenin aksamasına, işsiz sayısının artmasına sebep olmaktadır (Kol ve Karaçor, 2012: 381).

4.3. Ülkemizde Yaşanan Ekonomik Krizler ve İstihdama Etkileri

Ülkemizde yaşanan ekonomik krizlerin nedenleri arasından pek çoğu birbirleri ile benzer ilişki yaşamaktadır. Yaşanan bu sorunlar çerçevesinde özellikle işsizlik ve beyin göçü son derece ciddi ve önemlidir. Bir başka deyişle ülkemizde yaşanan ekonomik krizler mevcut işsizliği daha da artmasına neden olurken 1960'lardan beri süregelen beyin göçünü de hızlandırarak en önemli kaynağımız olan beşeri

sermayemizin de etkin kullanılmamasına ve israf edilmesine yol açmıştır. Yaşanan ekonomik krizlerden dolayı işsiz kalan çalışanların büyük bir kısmı eğitim düzeyi yüksek, genç, kentli, modern sektör çalışanları oldukları görülmektedir. Bu durumda da ülkemizde uzun yıllardır sorun olan işsizlik problemi daha artmakta işin içinden çıkılmaz bir hal almaktadır (Işığışık, 2002: 17).

Ekonomik krizler yoksulluk, gelir dağılımı ve işsizlik üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Kriz yaşandığında genel olarak artan borç yükü, faiz oranlarının yüksekliği ve ülke kaynaklarının dışarı çıkması, artan işgücü maliyetleri sonucunda ülke yoksullaşmakta, ekonomik büyüme yavaşlamaktadır. Bu etkiler firmaların ve kişilerin geleceğe dönük beklentilerini olumsuz etkilemektedir. Bunun sonucunda ekonomik konjonktüründen dolayı kriz işsizliği meydana gelmektedir (Racelis ve Pemia, 1999: 19).

4.4. 24 Ocak 1980 Kararları ve İstihdam

24 Ocak 1980 yılından alınan kararların belirleyici özelliklerinden biri de işgücü ve sermaye gibi temel üretim faktörlerinin fiyatlarının, yani ücretlerin ve faizin piyasa koşullarına göre belirlenmesidir. 24 Ocak Programı çerçevesinde işgücü fiyatının düşük tutulmasının; kar oranlarını artırarak yatırımları uyarmak, yerli üretim maliyetini düşürerek ihracatı yapılan malların rekabet gücünü artırmak ve iç talebi kısarak iç pazarda alınamaz duruma gelen malların rekabet gücünü artırmak sayılabilecek üç nedeni vardır. Gelişmekte olan ülkelerde ücret düzeyinin genel olarak düşük tutulması, yüksek maliyetlerle eğitilmiş olan nitelikli işgücünün daha çok gelir elde edebileceği ülkelere gitmiş olmasına yol açarak, gelişmiş ülkelere kaynak transferinin gerçekleşmesine neden olur. Bunun yanı sıra ücretleri düşük tutmanın bir en az sınırı vardır ve sürekli ücret düşüklüğünün, çalışanların verimliliğini azaltacağı üretim maliyetlerini olumsuz etkileyeceği kaçınılmaz bir sonuçtur (Ardıç, 2004: 87).

24 Ocak 1980 alınan kararlar doğrultusunda işsizlik oranında 1981 yılında 1980 yılına

nazaran bir düşüş gerçekleşmiştir. İşgücüne katılma oranları ve istihdam oranları yıllar boyunca hep düşme eğilimindedir. Kriz dönemlerinde işten atılma ve uzun süre iş

bulamama korkusuyla insanlar ücreti şartlar ve iş konusunda fazla seçici olmayıp buldukları işe girme eğilimindedirler.

Tablo 3.1: İşgücü Durumuna Göre Kurumsal olmayan Nüfus

Yıl	İstihdam	İşsiz	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
	BİN		%	
1988	17 755	1638	8,4	52,6
1989	18 222	1709	8,6	53,1
1990	18 539	1612	8	52,1
1991	19 288	1723	8,2	52,3
1992	19 459	1805	8,5	51,2
1993	18 500	1815	8,9	47,5
1994	20 006	1871	8,6	50
1995	20 586	1700	7,6	50

Kaynak: (TUİK, 2014: 126-127)

Tablo 3.1.'de yıllara göre iş gücünü ve iş gücüne katılma oranını göstermektedir. İşgücüne katılma oranları nüfus artışına paralel olarak belli oranlarda artmaktadır fakat kriz dönemlerinde ise işgücüne katılma oranı azalmaktadır. 1994 krizi öncesi 1992

yılın da işgücüne katılım oranı % 56 iken 1994 kriz öncesi işgücüne katılım oranı 1993 yılında % 52,1'e düşmüştür. Tablo 3.1.'de görüldüğü üzere 1994 yılında işsizlik oranlarında durağan bir seyir almıştır.

Tablo 3.2: Eğitim Durumlarına Göre İşsizler (BİN)

Yıl	Toplam	Okuma yazma bilmeyen	Okur yazar	Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	İlkokul	İlköğretim ortaokul veya dengi meslek okul	Genel lise	Lise dengi meslek okul	Yüksek öğretim
1988	1639	121	1518	88	769	221	267	86	87
1989	1708	161	1547	105	861	177	251	86	67
1990	1611	132	1479	72	804	192	254	85	73
1991	1722	90	1632	64	912	216	258	100	83
1992	1805	77	1728	77	923	209	316	104	99
1993	1815	64	1752	66	937	219	347	81	102
1994	1870	71	1799	75	912	239	365	105	104
1995	1699	61	1639	46	794	236	350	125	90

Kaynak: (TUİK, 2014: 126-127)

Tablo 3.2.'de eğitim durumlarına göre işsizlerin yıllara göre dağılımını göstermektedir. 1994 ekonomik krizinde

1993 yılına kıyasla ilköğretim mezunları hariç tüm eğitim seviyelerinde işsiz sayısı artmıştır.

Tablo 3.3: Yaş Gruplarına Göre İşsizler (15+) (BİN)

Yıl	Toplam	15 – 19	20 – 24	25 – 29	30 – 34	35 – 39	40 – 44
1988	1637	521	466	206	121	85	51
1989	1711	491	423	249	135	111	83
1990	1611	458	427	253	140	101	65
1991	1724	441	519	282	158	105	73
1992	1805	423	583	285	184	119	78
1993	1815	420	593	315	172	119	76
1994	1871	431	562	320	181	124	95
1995	1699	401	531	302	146	102	78

Yıl	Toplam	45 – 49	50 – 54	55 – 59	60 – 64	65+
1988	1637	65	49	43	22	8
1989	1711	76	52	56	24	11
1990	1611	57	52	32	21	8
1991	1724	53	52	28	9	6
1992	1805	53	36	32	9	4
1993	1815	45	38	27	11	2
1994	1871	72	49	25	10	6
1995	1699	57	39	26	12	8

Kaynak: (TUİK, 2014: 158-159)

Tablo 3.3.' de yaş gruplarına göre işsizler incelenmiş elde edilen verilere göre 1990 yılından 1994 krizine kadar işsiz kesimin sayısı artmış, krizden tüm yaş grupları etkilenmiştir. 55 – 59, 60 – 64 yaş grupları arasında işsiz kesim azalmıştır.

4.5. Kasım 2000 – Şubat 2001 Krizi ve İstihdam

2001 – 2006 yılları arasında TUİK verileri incelendiğinde ülke ekonomisinin 806 bin kişilik ek istihdam yarattığı gözlemlenmiştir. Altı yıllık dönem içerisindeki ek istihdamın bu denli az oluşu hem büyüme hem de işsizlik anlamında bir sorunun olduğunun göstergesidir. Yaşanan 2000 – 2001 krizlerinden sonra ülke ekonomisinin büyümesi aynı zamanda istihdam yaratmaması sıklıkla tartışılan bir konu olmuştur. Gerçekleşen mevcut büyümenin sadece verimlilik artışı ile gerçekleştiği belirlenmiştir (Arslan, 2009: 33-34).

Türkiye' de yaşanan 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin ardından yaşanan en önemli sorun kriz işsizliğidir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın verilerine göre 2001 yılının ilk altı ayında toplam 738 866 kişi işten ayrılmıştır. (Turan, 2005: 7-8).

Ülkemizde bir siyasi parti tarafından yapılan bir araştırma sonuçlarına yer verilmesi, kriz işsizliğine ışık tutması bakımından yararlı olacaktır. Araştırma Kriz İşsizleri Projesi adını taşımakta ve kriz sonrasında işsiz kalan 2470 işsiz ile yüz yüze görüşülerek elde edilen verilerden oluşmaktadır. (Sabah Gazetesi 21.05.2002 s.8) Araştırma sonuçlarına göre; işsizlerin üç de ikisi lise ve üstü eğitilmiş olup, aynı zamanda 35 yaşın altında olan bireylerden oluşmaktadır.

İşsizlerin % 96'sını özel sektör çalışanları oluştururken, krizden en çok etkilenen sektörler sırasıyla tekstil, inşaat, gıda, hizmet, finans ve bankacılık sektörleri olarak tespit edilmiştir. Kriz en etkin olarak İstanbul, İzmir, Kocaeli, Yalova, Ankara, Bursa, Adana gibi ülkemizin en gelişmiş yedi ilinde yaşanmıştır. Kriz işsizlerinin % 70'nin hali hazırda işsiz olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu söz konusu işsizlerin % 41'i aile içi ilişkilerinin olumsuz yönde etkilendiğini belirtirken, % 19,4'ünün ailesinden ayrıldığı belirlenmiştir (Turan, 2005: 9).

2001 krizinde toplam istihdam da gerileme yaşanmış olsa da istihdam hacmindeki gerileme çok yüksek değildir. 2001 yılında ekonomi % 10,3 oranında küçülmesine rağmen tarım dışı istihdam % 2,7 oranında (yaklaşık 400 bin kişi) azalmıştır. Benzer şekilde imalat sanayi üretim endeksi 2000 yılında 102,1'den 2001'de 92,4'e gerilemiş, imalat sanayi istihdam endeksi ise 89,1'den 81,7'e düşmüştür. Ancak istihdam endeksindeki gerileme üretim endeksindeki gerilemenin altında kalmıştır. Dolayısıyla istihdamdaki gerileme, üretimdeki düşüş kadar yüksek değildir. Başka bir ifadeyle işletmeler çalışan sayısını, üretimlerindeki düşüş kadar azaltmamış, daha az oranda çalışanı işten çıkarmıştır (Arslan, 2009: 34-35).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından kadın işgücünün % 33'ünün işsiz kaldığı, işsizlik oranının % 6'lardan % 10'lara çıktığı, en fazla etkilenen sektörlerin başında sanayi ve hizmetler ile bankacılık ve finans olduğu belirtilmektedir. Mevcut işsizlerin üzerine birde kriz sonrası işsiz kalanların da sayısı eklenerek işin içinden çıkılmaz bir sorun haline gelmiştir işsizlik

sorunu. Bu durum kriz ardından yaşanan adı verilen başka bir sorun haline gelmiştir istihdam sorununa ek olarak “kriz işsizliği” (Turan, 2005: 10).

Tablo 3.4: İşgücü Durumuna Göre Kurumsal olmayan Nüfus

Yıl	Toplam Nüfus	15 – Yaş	15 + Yaş	15 + Yaş Oranı
BİN				%
1996	61 724	19 482	42 243	68,4
1997	62 871	19 572	43 299	68,9
1998	64 008	19 713	44 295	69,2
1999	65 139	19 829	45 311	69,6
2000	66 187	19 976	46 211	69,8
2001	67 296	20 138	47 158	70,1
2002	68 393	20 352	48 041	70,2
2003	69 479	20 567	48 912	70,4
2004	66 379	18 835	47 544	71,6

Kaynak: (TUİK, 2014: 126-127)

Tablo 3.5: İşgücü Durumuna Göre Kurumsal olmayan Nüfus

Yıl	İşgücü	İşgücüne Dahil Olmayan	İşgücüne Katılma Oranı
BİN			%
1996	22 697	19 546	53,7
1997	22 755	20 544	52,6
1998	23 385	20 911	52,8
1999	23 878	21 433	52,7
2000	23 078	23 133	49,9
2001	23 491	23 667	49,8
2002	23 818	24 223	49,6
2003	23 640	25 272	48,3
2004	20 016	25 527	46,3

Kaynak: (TUİK, 2014: 126-127)

Tablo 3.6: İşgücü Durumuna Göre Kurumsal olmayan Nüfus

Yıl	İstihdam	İşsiz	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
BİN			%	
1996	21 194	1503	6,6	50,2
1997	21 204	1552	6,8	49
1998	21 779	1607	6,9	49,2
1999	20 048	1830	7,7	48,7
2000	21 581	1497	6,5	46,7
2001	21 524	1967	8,4	45,6
2002	21 354	2464	10,3	44,4
2003	21 147	2493	10,5	43,2
2004	19 632	2385	10,8	41,3

Kaynak: (TUİK, 2014: 126-127)

Tablo 3.4, 3.5 ve 3.6’de istihdam, işgücü, işgücüne katılım oranları, işsiz sayısı kriz dönemlerinde ne gibi bir değişik yaşandığı incelenmiştir. Tablo 3.4.’e bakıldığında yıllar boyunca toplam nüfus sürekli bir artış içindedir. Tablo 3.5’de yıllara göre iş

gücünü ve iş gücüne katılma oranını göstermektedir. İşgücüne katılım oranları nüfus artışına paralel olarak belli oranlarda artmaktadır fakat kriz döneminde ise işgücüne katılım oranı azalmaktadır. Tablo 3.5'de 2000 krizinden önce 1999'da işgücüne katılım oranı % 52,7 iken 2000' de

ise % 49,9'lara düşmüştür. Tablo 3.13.'de 2000'li yıllarda işsizlik oranı % 6,5 iken 2001 yılına gelindiğinde % 8,4' e, 2002 yılında ise işsizlik oranı % 10,3'e çıkmıştır. İstihdam oranı ise 1998 yılından itibaren belli oranda azalmıştır.

Tablo 3.7: Eğitim Durumlarına Göre İşsizler (BİN)

Yıl	Toplam	Okuma yazma bilmeyen	Okur yazar	Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	İlkokul	İlköğretim ortaokul veya dengi meslek okul	Genel lise	Lise dengi meslek okul	Yüksek öğretim
1996	1504	46	1458	31	654	188	353	129	103
1997	1552	33	1520	25	620	224	373	164	115
1998	1606	43	1563	35	626	212	401	140	151
1999	1829	45	1784	34	791	241	409	157	155
2000	1497	68	1429	42	628	191	273	151	144
2001	1967	60	1907	46	891	256	336	214	164
2002	2464	79	2385	44	1091	329	374	280	267
2003	2493	113	2380	64	1113	331	339	243	290
2004	2385	57	2328	58	909	355	410	288	308

Kaynak: (TUİK, 2014: 126-127)

Tablo 3.7.'de eğitim durumlarına göre işsizlerin yıllara göre dağılımını göstermektedir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerine gelindiğinde ise 1999 yılına göre 2000 de işsiz sayısı azalmıştır fakat Kasım

2000 de başlayan ve 2001 yılında devam eden ekonomik krizle beraber okuma yazma bilmeyenler haricinde tüm eğitim seviyelerinde işsiz sayılarında bir artış gözlemlenmektedir.

Tablo 3.8: Yaş Gruplarına Göre İşsizler (15+) (BİN)

Yıl	Toplam	15 – 19	20 – 24	25 – 29	30 – 34	35 – 39	40 - 44
1996	1503	321	499	571	136	99	63
1997	1552	349	502	283	136	95	73
1998	1607	321	506	297	146	110	86
1999	1829	341	548	361	191	134	104
2000	1498	247	458	277	163	128	88
2001	1969	317	546	371	229	190	125
2002	2466	339	641	479	307	244	191
2003	2493	322	654	517	329	228	172
2004	2385	287	633	492	309	232	175

Kaynak: (TUİK, 2014: 158-159)

Tablo 3.9: Yaş Gruplarına Göre İşsizler (15+) (BİN)

Yıl	Toplam	45 – 49	50 – 54	55 – 59	60 – 64	65+
1996	1503	55	31	18	8	5
1997	1552	52	36	16	8	5
1998	1607	66	41	21	10	6
1999	1829	75	41	24	7	5
2000	1498	56	46	19	13	3
2001	1969	100	51	25	9	6
2002	2466	133	74	42	11	5
2003	2493	133	80	38	15	5
2004	2385	123	81	32	14	7

Kaynak: (TUİK, 2014: 158-159)

Tablo 3.8. ve tablo 3.9.' da yaş gruplarına göre işsizler incelenmiş elde edilen verilere göre 1999 yılından 2000'li yıllara kıyasla işsiz sayısı azalmıştır fakat 2000 - 2001 krizine gelindiğinde ise 60 – 64 yaş grubu haricinde tüm yaş gruplarında işsizlik artmıştır.

Tablo 3.10: İş Arama Sürelerine Göre İşsizler (15+) (BİN)

Yıl	Toplam	1 – 2 Ay	3 – 5 Ay	6 – 8 Ay	9 – 11 Ay
1996	1050	235	246	238	93
1997	1552	265	292	232	85
1998	1607	291	310	241	79
1999	1831	460	428	304	77
2000	1497	530	392	164	50
2001	1967	647	595	209	65
2002	2464	707	583	280	100
2003	2492	780	659	289	83
2004	2385	490	515	312	106

Kaynak: (TUİK, 2014: 156-157)

Tablo 3. 11: İş Arama Sürelerine Göre İşsizler (15+) (BİN)

Yıl	Toplam	1 Yıl (+) 2 Yıl (-)	2 Yıl (+) 3 Yıl (-)	3 Yıl (+)	İş Bulmuş Başlamak İçin Bekleyen
1996	1050	301	194	154	46
1997	1552	312	154	158	57
1998	1607	357	142	127	62
1999	1831	289	117	93	64
2000	1497	192	73	45	51
2001	1967	262	92	54	43
2002	2464	429	174	94	97
2003	2492	324	156	104	97
2004	2385	456	256	206	43

Kaynak: (TUİK, 2014: 156-157)

Tablo 3.10. ve tablo 3.11.'de 2000 ve 2001 krizi incelendiğinde tüm iş arama ve işsiz kalan süreler de artış gözlemlenmiş krizin etkileri kısa ve uzun vadede hissedilmiştir. İşsiz kalanların kısa zamanda iş bulma süreleri artmış, uzun süre işsiz kalanların ise iş bulma süreleri daha da arttığı gözlemlenmektedir.

4.6. 2008 Küresel Ekonomik Kriz ve İstihdam

1929 krizinden bu yana uygulanan politikalar beraberinde 1973 petrol krizini ve onun arkasından stagfasyona neden olmuştur. Fakat hiçbir kriz 2008 küresel ekonomik kriz gibi ülkelerin birbirleri ile paralel şekilde bir sorun yaşamamıştır. 2008

krizi ile birlikte dünyayı saran işsizlik sorunu krizin karakteristik özelliklerinden biridir. Bu işsizlik sorunu ülkelerin en öncelikli çözmesi gereken toplumsal bir sorun halini almıştır (Gençler, 2011: 3). 2008 küresel krizde incelendiğinde istihdam üzerinde dünya genelinde olumsuz bir hava yarattığı gözlemlenebilmektedir. Kriz işsizliğin ötesinde birçok makroekonomik göstergeyi de olumsuz etkilediği ve işsiz kalanların iş bulma sürelerinin uzadığı belirlenmektedir (Yaprak, 2009: 44).

Türkiye ekonomisinin kronik hale gelen işsizlik ve istihdam yaratabilme sorunu 2008 küresel ekonomik kriz ile birlikte daha büyük bir sorun haline dönüşmüştür. Önceleri de istihdam yaratabilme kapasitesi düşük olan Türkiye ekonomisi büyümenin gerçekleşmesiyle de istihdam artışına dönüşmemiştir. İşsizliğin azaltmanın ve istihdam yaratabilmenin temel yolu

yatırımları artırarak yeni iş sahalarının yaratılmasını sağlayabilmektir (Bağdadıoğlu, 2009: 109).

Türkiye'de 2001 krizine kadar işsizlik oranı % 6,5 - 7,5 aralığında iken, ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılından sonra % 9,5 – 10,5 seviyesine yükselmiş ve bu aralıkta kronik bir hal almıştır. Ardından 2008 - 2009 ekonomik krizinin olumsuz etkileri işgücü piyasalarında görülmeye başlanmıştır. 2009 yılında Türkiye genelinde % 14'e ulaşan işsizlik oranının 2011 yılı Temmuz ayı verilerine göre % 9,1'e (2 milyon 509 bin işsiz) gençlerde 2009 yılında % 25,3'e ulaşan genç işsizliğinin ancak % 18,3'e indiği görülmektedir. Ancak potansiyel olarak işgücü piyasasına girmesi gereken kesimin bunun dışında kalması sonucunda bu kesim işsizlik rakamlarına yansıtılmamaktadır (Erol ve Özdemir, 2012: 57-58).

Tablo 3.12: Türkiye' de 2000 – 2009 Yılları Arası İşsizlik ve Büyüme Oranları

Yıllar	İşsizlik Oranları	Büyüme Oranları	Kapasite Kullanım Oranları
2000	6,5	6,77	76,1
2001	8,4	-5,70	71,6
2002	10,3	6,16	76,2
2003	10,5	5,27	75,8
2004	10,8	9,36	81,5
2005	10,6	8,40	80,3
2006	10,2	6,89	81
2007	10,3	4,62	81,8
2008	11	0,9	78,1
2009	14	-4,7	68,9

Kaynak: (TCMB, TÜİK)

Tablo 3.12. incelendiğinde dikkat edilmelidir ki 2002 – 2006 yılları arasında büyüme oranları ve yüksek kapasite kullanımı olumlu değişmesine rağmen işsizlik oranlarında buna paralel olumlu bir değişiklik yoktur. Bu bilgiler ışığında işsizlik sorunu kronik bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Bunun sebebi çalışanların beşeri sermayelerine katkılarının yetersiz olması, verimliliğin artırılmaması, emeğin niteliğinin artırılmaması olarak görülebilir. Ayrıca büyümenin daha çok ihracata dayalı sermaye yoğun bir büyüme olması ve sermaye ile emeği kıyasladığında emeğin

sermayeden geri kalması söylenebilir (Yılmaz, 2005: 75).

2007 yılında % 5'ler civarında büyüyen dünya ekonomisi, 2008 yılında % 3'lere gerilerken, 2009 yılında ise eksiye (% -1,3) düşmüştür. Emek piyasalarında yarattığı gerilemeyle küresel işsizlik oranı 2007 yılında % 5,7'deki düzeyinden 2008'de % 6'ya ve 2009'da % 6,6'ya çıkmıştır. AB ve diğer gelişmiş ülke ekonomilerindeki işsizlik 2008 – 2009 yılları arasında % 2,3 artış göstermiştir. 2007 yılında % 5,7 olan işsizlik 13,7 milyonluk ilave işsizle 2009'da % 8,4'e çıkmıştır. Sadece 2009 yılında 12

milyon kişinin işsiz kaldığı belirtilmektedir (Gençler, 2011: 3).

Uluslararası Çalışma Örgütü' nün Ocak 2010 ve 2011'de yayınladığı bir dizi raporda, 2008 Eylül ayında başlayan ve kısa zamanda küresel ekonomik krize dönüşen kırılmanın 2009 yılı boyunca milyonlarca insanın işsiz kalmasına yol açtığı ortaya konulmaktadır. Yine aynı raporlarda 2010 yılı sonrasında dünya ekonomileri için beklenen düzelme gerçekleşse bile kriz boyunca işsiz kalan, çalışma koşulları kötüleşen, insana yakışır iş olanaklarından yoksun kalan kitleler için kriz öncesi döneme dahi dönmenin uzun bir süreç gerektirdiği ortaya konulmaktadır.

İstihdamda sektörel temelde değerlendirme yapıldığında hizmet ve tarım ağırlıklı bir yapı görülmektedir. TÜİK verilerine göre Türkiye'de istihdam edilenlerin % 26,9'u tarım, % 18,9'u sanayi, % 7,5'i inşaat, % 46,7'si ise hizmetler sektöründedir. Tarım sektöründe istihdam düşüşü görülmesine karşın, tarım dışı sektörlerde tarımdan ayrılan nüfusu da emecek kadar iş yaratılamamaktadır. Ayrıca kriz döneminde sanayi sektöründeki daralma sonucu işsiz kalanların bir kısmının tarım sektöründeki işlere yöneldiği görülmektedir. 2000'li yıllardan itibaren tarım sektöründeki istihdam sürekli azalmakta iken, küresel ekonomik krizle birlikte bu sektördeki istihdamda artış görülmektedir. Hizmetler sektöründeki istihdam ise kriz öncesi döneme göre artmaya devam etmektedir. 2008 - 2009 döneminde işsiz kalanların bir kısmı tarım sektörüne yönelirken bir kısmı da iş bulma umudunu kaybetmiştir. 2007 yılında iş bulma ümidi kalmayan kişi sayısı ortalama 612 bin kişi iken, 2009 yılı Şubat ayında 930 bine ulaşarak 2009 yılı

ortalaması 757 bin kişi olarak gerçekleşmiştir (Erol ve Özdemir, 2012: 58).

Türkiye'nin istihdam krizinin tek boyutu, işsizlik değildir. İşgücüne katılım oranlarının kadınlar için düşüklüğü, işgücü piyasalarında ayrımcılık ve ayrışma, ücretsiz aile işçiliği ve kendi hesabına çalışmanın görece fazlalığı, tarımda ve tarım dışında kayıt dışılığın yaygınlığı, gerçek ücretlerde azalma, çalışma koşullarının düzensizleşmesi ve kötüleşmesi, sosyal güvenlik sisteminde katkıların artırılması, yararların azaltılması ve sendikasılaşma, istihdam krizinin niteliksel boyutunu oluşturan ve kriz öncesinde de yapısal nedenlere dayalı olarak varlığını sürdürmüş olan diğer sorun alanlarıdır. Bu sorun alanları içinde, Türkiye'nin kriz öncesi istihdam yapısına ilişkin olarak üzerinde durulması gereken önemli bir konu, kayıt dışı istihdamın oransal ağırlığıdır. 2004 - 2008 döneminde toplam istihdam içinde kayıt dışı istihdamın oranı, % 50,1'den % 43,5'e azalmış olmakla birlikte, önemini korumuştur. Son yıllarda sınırlı ölçüde de olsa azalma eğilimine girmiş olan kayıt dışı çalışma oranı, kriz döneminde azalma eğilimini terk etmiş, 2009 yılında kayıt dışılık oranı % 43,8 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında, tarım sektöründe yaptığı işten ötürü herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanların oranı yüzde 87,8 iken, bu oran 2009 yılında % 85,8 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2008 yılında, tarım dışı sektörlerde kayıt dışı çalışanların oranı % 29,7 iken, bu oran 2009 yılında % 30 olmuştur (Erdoğan, 2009: 151-152).

Tablo 3.13: İşgücü Durumuna Göre Kurumsal olmayan Nüfus

Yıl	İşgücü	İşgücüne Dahil Olmayan	İşgücüne Katılma Oranı
	BİN		%
2005	22 455	25 905	46,4
2006	22 751	26 423	46,3
2007	23 114	26 879	46,2
2008	23 805	26 967	46,9
2009	24 748	26 938	47,9
2010	25 641	26 901	48,8
2011	26 725	26 867	49,9
2012	27 339	27 385	50
2013	28 271	27 337	50,8

Kaynak: (TUİK, 2014: 126-127)

Tablo 3.14: İşgücü Durumuna Göre Kurumsal olmayan Nüfus

Yıl	İstihdam	İşsiz	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
	BİN		%	
2005	20 067	2388	10,6	41,5
2006	20 423	2328	10,2	41,5
2007	20 738	2376	10,3	41,5
2008	21 194	2611	11	41,7
2009	21 277	3471	14	41,2
2010	22 594	3046	11,9	43
2011	24 110	2615	9,8	45
2012	24 821	2518	9,2	45,4
2013	25 524	2747	9,7	45,9

Kaynak: (TUİK, 2014: 126-127)

Tablo 3.13.'de ise 2008 küresel krizinde ise işgücüne katılım oranı durağan bir seyir izlemiştir. Tablo 3.14'de ise 2007 yılına kadar işsizlik oranları belli düzeyde devam

etmiş 2008 yılında % 11 ardından 2009 yılında ise % 14 gibi seviyelere çıkmıştır. İşsizlik oranlarına paralel olarak da işsiz sayısı kriz dönemlerinde artış göstermiştir.

Tablo 3.15: Eğitim Durumlarına Göre İşsizler (BİN)

Yıl	Toplam	Okuma yazma bilmeyen	Okur yazar	Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	İlkokul	İlköğretim ortaokul veya dengi meslek okul	Genel lise	Lise dengi meslek okul	Yüksek öğretim
2005	2388	58	2330	93	892	396	378	294	277
2006	2328	54	2274	93	845	399	377	375	385
2007	2376	55	2322	110	803	424	380	294	311
2008	2611	64	2547	134	871	501	387	292	362
2009	3471	87	3384	79	1143	712	498	393	459
2010	3046	69	2977	155	959	653	433	332	445
2011	2615	56	2559	143	751	562	351	285	467
2012	2518	46	2472	129	663	570	334	273	503
2013	1747	57	2690	133	709	640	355	296	557

Kaynak: (TUİK, 2014: 126-127)

Tablo 3.15. gösteriyor ki 2008 küresel krize gelindiğinde tüm eğitim seviyelerinde ciddi

bir şekilde işsiz sayılarının arttığı gözlemlenmektedir.

Tablo 3.16: Yaş Gruplarına Göre İşsizler (15+) (BİN)

Yıl	Toplam	15 – 19	20 – 24	25 – 29	30 – 34	35 – 39	40 - 44
2005	2388	299	583	486	314	237	183
2006	2328	285	547	487	296	232	188
2007	2376	325	547	479	303	237	187
2008	2611	330	568	525	349	274	218
2009	3471	401	725	704	479	384	304
2010	3046	314	648	603	409	343	269
2011	2615	259	573	511	358	277	230
2012	2518	234	541	501	357	260	223
2013	2747	267	589	523	391	307	238

Kaynak: (TUİK, 2014: 158-159)

Tablo 3.17: Yaş Gruplarına Göre İşsizler (15+) (BİN)

Yıl	Toplam	45 – 49	50 – 54	55 – 59	60 – 64	65+
2005	2388	141	91	36	13	5
2006	2328	139	93	43	13	5
2007	2376	150	87	41	16	4
2008	2611	167	102	53	19	6
2009	3471	220	147	76	23	8
2010	3046	212	141	71	27	9
2011	2615	184	125	69	21	8
2012	2518	183	123	66	24	6
2013	2747	182	135	76	32	7

Kaynak: (TUİK, 2014: 158-159)

Tablo 3.16 ve tablo 3.17 incelendiğinde 2008 küresel krizde tüm yaş gruplarında ciddi bir şekilde işsiz sayısının arttığı gözlemlenmiştir. Kriz etkileri 2009 yılında şiddetli bir şekilde hissedilmiş genel anlamda işsiz sayısında artış göstermiştir. 2010 yılına gelindiğinde ise uygulanan istikrar politikaları ve alınan önlem paketleri ile işsiz sayısı genel anlamda azalmıştır.

Tablo 3.18: İş Arama Sürelerine Göre İşsizler (15+) (BİN)

Yıl	Toplam	1 – 2 Ay	3 – 5 Ay	6 – 8 Ay	9 – 11 Ay
2005	2388	511	520	289	90
2006	2328	562	533	272	82
2007	2376	657	577	274	99
2008	2611	775	688	308	98
2009	3471	957	928	502	175
2010	3046	906	724	375	142
2011	2615	862	611	316	108
2012	2518	826	646	291	99
2013	2747	904	709	327	99

Kaynak: (TUİK, 2014: 156-157)

Tablo 3.19: İş Arama Sürelerine Göre İşsizler (15+) (BİN)

Yıl	Toplam	1 Yıl (+) 2 Yıl (-)	2 Yıl (+) 3 Yıl (-)	3 Yıl (+)	İş Bulmuş Başlamak İçin Bekleyen
2005	2388	429	262	241	46
2006	2328	414	216	192	57
2007	2376	401	170	139	61
2008	2611	410	167	118	48
2009	3471	538	199	135	37
2010	3046	533	208	124	35
2011	2615	428	168	92	31
2012	2518	401	147	72	36
2013	2747	452	138	76	42

Kaynak: (TUİK, 2014: 156-157)

Tablo 3.18. ve tablo 3.19.'de 2008 küresel ekonomik krizle ilgili yapılan istatistiki incelemeye göre tüm iş arama ve işsiz kalınan sürelerde bir artış görülmüştür. İstatistiki verilerde kısa süreleri işsiz kalma ve iş bulma süreleri uzun dönemli işsiz kalma ve iş bulma sürelerine göre daha fazla arttığı gözlemlenmiştir.

5. SONUÇ

24 Ocak 1980 kararları ile ekonominin mal piyasalarında dışa açılma süreci başlamış ardından 1989 yılında ise finans piyasalarında dışa açılım sürecini gerçekleştirmiştir. Bu süreç içerisinde küreselleşen dünyanın bir parçası haline gelen Türkiye sıcak para girişleri ile beraber desteklenmiş zaman zaman bu sıcak para akımları yüzünden kriz dönemlerine girmiştir.

Gelişmekte olan Türkiye ekonomisi büyüme çabaları dış kaynaklı yatırımlarla sağlamaya çalışılmıştır. Bu kaynak yaratımında IMF ile imzalanan 19 stand – by antlaşmalarının da rolü vardır. Ekonominin kırılgan yapısı ve siyasi istikrarsızlıkla birlikte dönem dönem ekonomik krizlerin yaşanılması kaçınılmaz olmuştur.

1980 sonrası yaşanan gelişmelerden sonra yaşanan ekonomik krizlerin Türkiye ekonomisine büyük maliyetler getirmiştir. Bu krizler sonucunda hızlanan enflasyon, artan faizler, istihdam sorunu yıllarca Türkiye gündeminde kalmış önlem paketlerinin ilk maddelerinden olmuşturlardır.

Yaşanılan 1994 krizi ile birlikte kamu finansmanı açığı ve cari işlemler açığı olmak üzere kur, faiz, enflasyon, dış ticaret, iç ve dış finansman alanlarında sürekli olarak çeşitli düzeyde sıkıntılar yaşanmıştır. Ülke ekonomisi ne zaman bu sorunlu alanları yönetemeyecek hale gelmiş o zaman Türkiye ekonomisi döviz krizi ve iktisadi krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla iktisadi kalkınma sıkıntıları, finansal açıklara yol açarken, finansal açıkların sürdürülememesi de başta finansal krizler olmak üzere iktisadi krizlere yol açmıştır.

1994 krizinin sonucunda işsizlik arttı, faizler arttı, büyüme oranları düştü ve kriz devalüasyon ile sonuçlandı. 17. Stand – by antlaşması imzalanmıştır

Kasım 2000 krizi bir likidite krizi, Şubat 2001 krizi ise bir döviz krizi olarak tarihe geçmiştir. Bu krizleri sonucunda cumhurbaşkanı ve başbakan arasındaki çatışmanın, siyasi istikrarsızlıkta eklenince uluslararası derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu düşürmüş yabancı sermayenin Türkiye'den çıkışına sebep olmuştur. Bu durumla birlikte faizler yüksek seviyelerde izlenmiş ekonomi çökme noktasına gelmiştir.

2000 – 2001 krizi ile birlikte bankacılık alanının da yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerin maliyeti diğer ülkelerin uygulamış olduğu politikalar ile kıyaslandığında daha fazla olmuştur.

2008 yılında ABD'de meydana gelen konut kredilerinde ki kriz kısa süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Kriz başta

gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin hissedilmiştir. Gelişmiş ülkelerde ise alınan önlemler yeterli bir başarıya ulaşamamıştır. Yaşanan bu durum tüm dünya genelinde büyüme oranlarını düşürmüş, istidamı azaltmış, işsizlik oranlarını ise artırmıştır. Türkiye 2008 krizinde almış olduğu önlem paketleri ile krizin etkilerini minimize etmeye çalışmış genel anlamda ise başarılı olmuştur. Türkiye 2008 krizinde genel anlamda işsizlik sorunuyla uğraşmıştır.

Yaşanılan ekonomik krizlere genel anlamda bakılacak olursa, 1994 ekonomik krizi finans piyasalarını doğrudan etkilemiştir, 2000-2001 krizi ekonominin finans piyasalarına darbe vurmuş dolayısıyla

ekonominin reel kesimine yönelik ciddi bir tahribat yaratmıştır. 2008 küresel ekonomik kriz ise doğrudan ekonominin reel kesimi etkilemiştir.

Krizlerin işsizliğe yönelik yapmış olduğu etkiyi incelediğimizde krizin etkileri birbirinden farklı olmuştur. 1980'li yıllarda işsizlik oranları % 7 - % 8,5 bandında gerçekleşmiştir. 1994 krizine kadar işsizlik oranı % 8,6 olmasına rağmen 1994 krizi sonrası alınan önlemler ile 2000 yılına kadar işsizlik oranı % 6,5 kadar gerilemiştir. 2001 krizinden sonra işsizlik oranları % 10 bandında gerçekleşmiştir. 2008 küresel ekonomik krizle birlikte 2009 yılından bu oran % 14'leri görmüştür.

KAYNAKÇA

- AKDOĞU, S.K., (2012), *Türkiye' de Mali Serbestleşme Süreci Ve Krizlerin Kısa Bir Özeti*, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 19(2): 189-207.
- ALP, A., (2001), *Bankacılık Krizleri Ve Krize Karşı Politika Önerileri*, Yeni Türkiye Dergisi, 7(41): 675-687.
- ARDIÇ, H., (2004), *1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerin, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara
- ARSLAN, H.B., (2009), *Kriz – Büyüme – İstihdam Üçgeninde 1994 ve 2001 Krizleri*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64(2): s.31-42.
- BAĞDADIOĞLU, E., (2009), *Kriz ve İşten Çıkarmalar*, Türk – İş Dergisi, 383: 108-111.
- ÇOŞKUN, Y., (2002), *Repo Ve Ters Repo Düzenlemeleri: Banker Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı Ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri*, Business And Economics Research Journal, 3(1): 59-90.
- ERDOĞDU, S., (2009), *Küresel Krizin İstihdama Etkileri ve Kriz Karşısı*, *İşgücü Piyasası Önlemleri*, Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, 5(12): 142-167.
- EROĞLU, Ö., (2008), *Türkiye Ekonomisi*, Isparta, Bilim Kitapevi.
- EROL, H., Özdemir, A., (2012), *Ekonomik Kriz Dönemlerinde Türkiye'de Uygulanan İstihdam Politikalarının Etkinliği*, Amme İdaresi Dergisi, 45(2): 53-79.
- GENÇLER, A., (2011), *Avrupa Birliği' de Krizin İşsizliğe Etkisi ve İstihdam Teşvikleri*, Çalışma İlişkileri Dergisi, 2(1): 1-25.
- GENÇLER, A., (2011), *Avrupa Birliği' de Krizin İşsizliğe Etkisi ve İstihdam Teşvikleri*, Çalışma İlişkileri Dergisi, 2(1): s.1-25.
- GÜLOĞLU, B., Altunoğlu, E., (2002), *Finansal Serbestleşme Politikaları Ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya Ve Türkiye Krizleri*, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakülte Dergisi, 27: 107-134.
- IŞIĞIÇOK, Ö., (2002), *Türkiye' de yaşanan son Ekonomik Krizlerin Sosyoekonomik sonuçları: Kriz İşsizliği ve Beyin Göçü*, İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 4(2): 0-0.

14. KARAÇOR, Z., Alptekin, V., (2006), *1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi*, S.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 11: 307-342.
15. KAYKUSUZ, M., (2014), *Geçmişten Günümüze Finansal Krizler*, Bursa, Ekin Yayınevi.
16. KAZGAN, G., (2013), *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009) Ekonomik Politik Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul Bilgi Üniversite Yayınları, İstanbul.
17. KEPENEK, Y., Yentürk, N., (2000), *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, Remzi Kitapevi Yayınları.
18. KİBRİTÇİOĞLU, A., (2001), *Türkiye' de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969 – 2001*, Yeni Türkiye Dergisi, 1(41): 174-182.
19. KNOWLES, Racelis, Pernia, (1999), *Social Consequences of the Financial Crisis in Asia*.
20. KOL, E.N., Karaçor, Z., (2012), *2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Ve İstihdam Üzerine Etkileri*, Maliye Dergisi, 162: 379-395.
21. KOYUNCU, M., Şenses, F., (2004), *Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya, Ve Arjantin Deneyimleri*, Çalışma ve Toplum Dergisi, s.11-52.
22. MURAT, S., Eser, B., (2013), *Türkiye' de Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusunun Geçerliliği*, HAK – İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, :Yıl: 2, 2(3): 92-123.
23. OKTAR, S., Dalyancı, L., (2010), *Finansal Kriz Teorileri Ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler*, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 29(2): 1-22.
24. ÖZBİLEN, Ş., (2002), *Global Ve Ulusal Ekonomilerde Reel Kriz Süreçlerinin Ortaya Çıkışı Ve Gelişme Süreçleri*, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 5, 27: 171-185.
25. SORAL, B., (2009), *Türkiye'de Bitmeyen Ekonomik Kriz Belgeleriyle Üretimden Finans Oyunlarına Geçiş*, İstanbul, Kaynak Yayınları.
26. ŞAHİN, H., (2002), *Türkiye Ekonomisi*, Bursa, Ezgi Kitapevi.
27. TUNCER, B., (2002), *Kriz: Nereden Nereye*, İktisat İşletme Ve Finans Mali Ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın, 194, s.39-50.
28. TURAN, Z., (2005), *Dünyadaki Ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri Ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi*, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(1): 56-80
29. TURGUT, A., (2007), *Türleri, Nedenleri Ve Göstergeleriyle Finansal Krizler*, TÜHİS İş Hukuku Ve İktisat Dergisi, 20(4-5): 35-46.
30. UYGUR, E., (2001), *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım Ve 2001 Şubat Krizleri*, Türkiye Ekonomi Kurumu, s.1-40.
31. UYGUR, E., (2001), *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım Ve 2001 Şubat Krizleri*, Türkiye Ekonomi Kurumu, s.1-40.
32. YAPRAK, Ş., (2009), *Ekonomik Krizlerin İstihdama Yansımaları*, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 1(2): 41-54.
33. YAY, G.G., (2002), *Türkiye Ve Meksika' da İstikrar Programlarının Karşılaştırılması 1980 – 2001*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, s.167-215.
34. YELDAN, E., (1994), *Türkiye Ekonomisinde Krizin Oluşumu 1990 – 1993*, Ankara, Dosya Yayıncılık.
35. YILMAZ, Ö.G., (2005), *Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı: 2, s.63-76.